

Ruská imperiální válka a potřeba pomoci Ukrajině během války a po ní¹

JAN ŠVEJNAR²

předseda Výkonného a dozorčího výboru CERGE-EI, společného pracoviště Univerzity Karlovy a Akademie věd ČR a ředitel think-tanku IDEA

ředitel Centra pro globální hospodářskou politiku na Kolumbijské univerzitě

V této esaji se na základě historického pohledu na imperiální ambice Ruska a Sovětského svazu zabývá Putinovou invazí na Ukrajinu a potřebou rozhodné pomoci západu Ukrajině během války a po ní. Zdůrazňuji, že role, kterou v západní reakci sehrály země středovýchodní Evropy, byla rozhodující, stejně jako je a v budoucnu může být jiným způsobem rozhodující role Číny. Západní sankce doposud nebyly příliš účinné, protože Evropa nadále dovážela ruskou ropu a plyn a většina západních firem Rusko neopustila. Na globální úrovni Putinova invaze na Ukrajinu také do značné míry předznamenává, že se žádná země nikdy nevzdá svých jaderných zbraní výměnou za bezpečnostní záruky velmocí.

Ruská invaze v historickém kontextu

Invaze Vladimíra Putina na Ukrajinu 24. února 2022 a předchozí anexe Krymu 20. února 2014 představují zásadní porušení mezinárodního práva. Znamenají rovněž přímé porušení Budapeštské dohody z 5. prosince 1994, podepsané mimo jiné Ruskem, Spojenými státy a Spojeným královstvím, která poskytuje Ukrajině bezpečnostní záruky a zakazuje signatářským zemím vyhrožovat Ukrajině vojenskou silou nebo ji proti ní použít. Na oplátku Ukrajina souhlasila s přesunem jaderných zbraní ze svého území do Ruska. Ruská invaze v podstatě zajišťuje, že se v budoucnu žádná země vlastnící jaderné zbraně dobrovolně těchto zbraní nevzdá na základě bezpečnostních záruk.

Z historického hlediska představuje Putinova invaze pokračování dlouhodobé snahy Ruska o vytvoření a udržení impéria a významné sféry politické a ekonomické dominance v Evropě a Asii. Putin tento názor vyjadřoval během svého nástupu k moci opakovaně a ve svém výročním projevu o stavu země v roce 2005 výslovně označil rozpad sovětského impéria za „největší geopolitickou katastrofu století“. Putinovu invazi a válku na Ukrajině je třeba vnímat a interpretovat ve světle této historické perspektivy. (V širší perspektivě, přihlídneme-li k vývoji vládnutí v Rusku a Číně, představuje válka na Ukrajině zásadní filozofický konflikt mezi západem a východem [Ruskem a Čínou] o nadřazenosti demokratického versus autokratického systému na národní i globální úrovni).

O imperiálním postoji Putina a jeho předchůdců svědčí řada relativně nedávných invazí Sovětského svazu a následně Ruska. Stačí si připomenout invazi do Maďarska v roce 1956, invazi do Československa v roce 1968 vedenou Sovětským svazem a dalšími zeměmi Varšavské smlouvy nebo rusko-gruzínskou válku v roce 2008. Ruská invaze na Ukrajinu v roce 2022 a následná válka je největším a nejnovějším projevem Putinovy snahy o zvětšení Ruska a rozšíření jeho zóny vlivu. Z dosavadního vývoje je rovněž zřejmé, že Putin je ochoten tento cíl sledovat jakýmkoliv prostředky.

1 Policy brief Jana Švejnarů bude uveřejněn v mezinárodním sborníku CEPR (The Centre for Economic Policy Research), nezávislé neziskové organizace, která se dlouhodobě snaží, cestou podpory kvalitního a politicky relevantního ekonomického výzkumu, zvýšit kvalitu tvorby hospodářské politiky v Evropě i mimo ni. Více: <https://cepr.org/voxeu/columns/economic-consequences-ukraine-war-new-ebook>

2 Tento policy brief reprezentuje pouze názor autora, a nikoli oficiální stanovisko Národohospodářského ústavu AV ČR, v. v. i. či Centra pro ekonomický výzkum a doktorské studium UK (CERGE).

Situace po roce války

Válka na Ukrajině se od ostatních invazí Sovětského svazu a Ruska od druhé světové války liší tím, že území Ukrajiny je rozsáhlé a ukrajinské vedení a lid projevil nebývalou ochotu bojovat proti invazní armádě. Ztráty na lidských životech a materiální škody jsou obrovské, ale země ve svém boji odhodlaně vytrvá.

Vzhledem k Putinově hrozbě a ambicím a rozhodnému ukrajinskému odporu byla reakce Západu silná, i když pomalá a ne zcela koordinovaná. Západní sankce uvalené od invaze na Ukrajinu jsou mnohem rozsáhlejší než sankce uvalené po invazi na Krym v roce 2014 a postupem času se stupňují. Dodávky válečného materiálu jsou značné a postupně se přesouvají od poskytování lehčích zbraní a příslušenství k těžšímu dělostřelectvu, tankům a stíhačkám. Účinek sankcí byl však doposud omezený, neboť ruská ekonomika v roce 2022 poklesla jen mírně. Neschopnost Evropy okamžitě přerušit ruské dodávky ropy a plynu a naopak schopnost Ruska prodávat ropu a plyn jiným zemím, zejména Číně a Indii, pomohly odvrátit výraznější pokles ruské ekonomiky. Přispěla k tomu i překvapivá skutečnost, že většina západních firem zůstala v Rusku a navzdory sankcím nadále platit ruské vládě daně z prodeje a spotřební daně. Západní ekonomická reakce byla tedy ne zcela integrovaná a celkově nedostatečná k dosažení svého cíle, kterým bylo výrazné oslabení ruské ekonomiky.

Je třeba poznamenat, že při tom všem sehrála významnou roli vynikající PR a lobbistická kampaň prezidenta Volodymyra Zelenského a dalších ukrajinských představitelů, kteří se zasloužili o získání podpory Západu.

Úloha zemí střední a východní Evropy

Zatímco v globálním měřítku to byly Spojené státy, které po začátku války reagovaly nejrychleji a poskytly nejvýznamnější vojenskou podporu, v regionálním měřítku to byly země středovýchodní Evropy (SVE), které reagovaly nejrychleji, poskytly největší pomoc na obyvatele a podnítily celoevropskou reakci. Jakmile došlo k ruské invazi, představitelé České republiky, Polska a Slovinska se téměř okamžitě vydali do Kyjeva, aby se setkali s ukrajinskými reprezentanty a vyjádřili Ukrajině svou podporu. Země střední a východní Evropy také jako první poskytly vojenskou a civilní pomoc a přijaly a účinně absorbovaly velký příliv uprchlíků, především matek a dětí, protože mnoho mužů vstoupilo do ukrajinské armády. Například do konce roku 2022 dosáhl počet ukrajinských uprchlíků na 1000 obyvatel v České republice 46,4, v Polsku 41,4 a na Slovensku 19,9 osob. Odpovídající počty byly relativně vysoké také v Německu (12,7), Rakousku (10,4) a Švýcarsku (9,1), ale s výjimkou Irska (14,5) byly jinde mnohem nižší [Protivínský a Mních, 2023]. Je též důležité si uvědomit, že v mnoha zemích hrála při přijetí uprchlíků důležitou roli ukrajinská diaspora.

Vojenská i nevojenská podpora Ukrajiny ze strany zemí NATO v průběhu času rostla, stejně jako sofistikovanost poskytovaných zbraní. To vedle překvapivě špatně připravené ruské armády umožnilo ukrajinské armádě provést úspěšnou ofenzívu a zatím také odolat proti ofenzívě Ruska. Výzvou pro Západ do budoucna je poskytnout nezbytnou vojenskou podporu, která Ukrajině zajistí vojenský úspěch. Politická vůle, která to umožní, bude zase záviset na tom, zda se na Západě udrží podpora Ukrajiny a přijetí uprchlíků ve veřejném mínění. Studie ukazují, že silná podpora veřejnosti se v průběhu času zmírňuje. Například hloubková analýza situace v České republice, kde je podpora stále velmi vysoká, identifikuje jako hlavní příčiny částečně klesající podpory odeznívání prvotního šoku z války a postupnou únavu z přijímání dalších uprchlíků [Protivínský a Mních, 2023]. Očekávanou situaci lze kompenzovat jinými opatřeními, která by Západ mohl přijmout. Země střední a východní Evropy vyzývají NATO, aby poskytlo poválečné Ukrajině bezpečnostní záruky, a Evropskou unii, aby zahájila proces členství v EU. Tyto a další kroky by jednoznačně posílily morálku ukrajinského obyvatelstva a armády a zajistily poválečnou změnu.

Rekonstrukce během války a po ní

Jak vyplývá z této debaty, pokud se má Ukrajina ochránit před leteckými a pozemními útoky a nakonec odrazit ruskou agresi, je zapotřebí jí poskytnout významnou vojenskou podporu. Zničení civilních cílů, včetně nemocnic a škol, je dramatické a západní pomoc při probíhající rekonstrukci těchto míst je cenná, ale musí být posílena.

Velkou otázkou je přirozeně poválečná obnova Ukrajiny. Odhady nákladů existují, byly vypracovány plány strategií [Gorodničenko, Sologoub a Weder di Mauro, 2022] a přípravy do jisté míry probíhají. Odhadované náklady jsou vysoké a rostou, ale zkušenosti z poválečné obnovy Evropy a Japonska jsou velmi poučné. Na místní úrovni se ukázalo, že rekonstrukce rozsáhle zničených měst, jako je Hamburk nebo Hirošima, proběhla díky přítomnosti vzdělaných a zkušených lidí (lidského kapitálu) mnohem rychleji, než se očekávalo [Ehrenberg, Smith a Hallock, 2021]. Naučili jsme se, že rekonstrukce může být relativně rychlá i v případě přítomnosti zničeného fyzického kapitálu, pokud je přítomen lidský (a finanční) kapitál.

Jaká strategie je nutná pro hospodářskou obnovu a rozvoj Ukrajiny jako celku? V roce 1990, po pádu Berlínské zdi, jsem diskutoval s Thomasem Schellingem o úspěchu Marshallova plánu pro Evropu po druhé světové válce, na jehož přípravě se podílel. Jeho hlavní myšlenkou bylo, že ačkoli finanční pomoc USA byla důležitá, daleko důležitějším ekonomickým aspektem se ukázalo být naléhání USA, aby evropské země odložily válečné nepřátelství a začaly spolu obchodovat. Pokud má Schelling pravdu, a já si myslím, že ano, pak je nezbytné, aby Evropa zajistila volný přístup ukrajinských výrobků na evropské trhy. (Díky přílivu uprchlíků Evropa již do značné míry otevřela Ukrajině svůj pracovní trh.) Na domácí frontě je pro Ukrajinu samozřejmě zásadní vytvořit efektivně fungující systém správy věcí veřejných s důrazem na vymýcení korupce.

Závěr

Vzhledem k Putinově bezohledné snaze o imperiální expanzi se Ukrajina nachází v zoufalé situaci. Hrdinství a schopné vedení Ukrajiny, překvapivě nedostatečné vojenské schopnosti Ruska a podpora Západu však dávají naději na účinnou obranu a poválečnou obnovu Ukrajiny. Nebezpečným vývojem by bylo, kdyby Čína, která dosud s Ruskem obchodovala pouze s nevojenskými produkty, začala Rusku dodávat zbraně. Západní svět si stále více uvědomuje, že bitva o Ukrajinu je sama o sobě velmi důležitá, ale že představuje také širší boj o to, jaká budou platit globální pravidla a řád.

Odkazy

Gorodnichenko, Yuriy, Ilona Sologoub, and Beatrice Weder di Mauro, eds., *Rebuilding Ukraine: Principles and Policies*, CEPR: London/Paris, December 7, 2022.

Ehrenberg, Ronald G. Robert Smith, and Kevin F. Hallock, *Modern Labor Economics: Theory and Public Policy*, 14th Edition, Taylor & Francis: 2021.

Protivinsky, Tomas and Daniel Munich, „Vývoj postojů české veřejnosti k válečným uprchlíkům z Ukrajiny“ IDEA Study, CERGE-EI: 2023.